

אז, לרגע, לקחנו את תל אביב

על העבודות של יהודית לויין ושלי בתערוכה "מי מרוצה וחי?" בגבעון פורום לאמנות, נוה צדק.

הביקור בתערוכה "מי מרוצה וחי?" באולמות המרווחים והנדיבים של גבעון פורום לאמנות עם שתי העבודות האדירות של יהודית לויין הפוגשות את המבקר מיד בכניסה ושני הציורים המבוזים ומוסתרים קצת שלי במרתף, נפל על קריאה שלי בביוגרפיה חדשה של ט.ס. אליוט הצעיר המוליכה עד לכתיבת "ארץ הישימון" שבשלה חזרתי וקראתי שוב ושוב (בתרגום היפה של מנחם בן שהיה אז בראון ובמקור האנגלי) את השיר הארוך שהיה כה חשוב לי אז, בזמן שבו נעשו העבודות המוצגות. צירוף מקרים זה החיה בי רגע קצר (מומנטום) בן כמה חודשים או מעט יותר שבו דרכינו, של יהודית לויין ושלי, הצטלבו בראשית שנות השמונים בתל אביב. היה בינינו מפגש והוא לאו דווקא חופף את תאריכי העבודות התלויות בתערוכה: 81-82 אצל יהודית ו-84 אצלי, אבל עברי ארבע העבודות בתערוכה יוצרות מחדש באופן מושלם את אותו מומנטום. והוא נוגע לעיר, ומרחק הזמן כשהחשבונות האישיים דהו והתגמדו, נראה שהיא היתה הגיבור הראשי כאן, היוזמת והמפגישה וזאת שמספקת את חומרי העבודה (אצל יהודית תרתי משמע). ארבע העבודות מקרינות פגיעות שמקורה בעמידה לנוכח העיר ושבהן השתי של הפרטי נטווה אל תוך הערב של העיר.

אולי נכון לציין שרק לפני כמה חודשים חזרתי לגור בתל אביב לאחר ניסיון כושל לעבור לחיפה והכל בה נראה לי חדש ומופלא ואני מבקשת לשיר לה הלל.

היינו אז שתי כפריות בעיר עם עבר משותף קצר של לימודים במדרשה וכל מה שהשתמע מכך, ושל עבודה לפרנסה במרכזיה הבינלאומית. גרנו בחדרים שכורים ששימשו בעיקר לעבודה, אצלה מלא במרישים ואצלי ספוג ריח טרפנטין. בדומה למיקומנו בתערוכה, יהודית גרה בגג ואני במרתף ורחובות העיר ומדרגותיה הוליכו את רגלינו שלא עייפו, סחור סחור, מעלה ומטה, צפונה ומערבה.

בטקסט שכתבתי לתערוכה "דאגה לדואבים ואביב מאוחר" (גלריה גבעון 2012) הגדרתי את תל אביב כ"עיר שבה לא התחתנתי". כתבתי כך: "בכל פינה ופינה בתל אביב לא התחתנתי, בכל יום ויום בה לא התחתנתי. לא התחתנתי ברחוב קינג ג'ורג' בואכה רחוב העבודה, לא התחתנתי לכל אורך רחוב אבן גבירול ועל שפת הים ליד רחוב פרישמן ואף לא ברחוב הקליר סמוך לגן העיר." בכתיבה עכשיו אני

מבקשת להמיר "לא התחנתתי" במשהו שכן עשיתי, אני מתקשה לומר זאת, משהו ששתינו עשינו ביחד ולחוד, במלוא ההתכוונות, שתי נשים צעירות, הלומות לנוכח העיר: בנינו כל אחת את "ארץ הישימון" שלה.

מצד העמדה בעולם ומצד התכנים רב השונה על הדומה: בשתי עבודותיה של יהודית לוין, במיוחד ב"פיאטה" הגופות העירומים בצבע אקספרסיבי חשים את העולם קרוב לבשרם, ומה שאני קוראת "העיר" רוחש מסביבם ובתוכם. בעוד ציוריי האפורים נתקעו לנצח בגיל החביון. השניים בציור "חומר הריצוד" מגחכים במבוכה ומחזברים זה לזה בראש בלבד, ובציור "מי מרוצה וחי" נותרו מהם רק שתי מערכות שיניים מלבינות בחשיכה שדמיוןן ללבני הבנייה של העיר מעלה חשד שהעיר כולה חבויה בפה.

כשאני קוראת פרשנויות לשיר של אליוט אני תמיד מוצאת עצמי מתקוממת כנגד ראיית העולם הפה פסימית העולה מהן. המבקרים מתייחסים לטקסט השירי כאילו הוא חור שמבעדו רואים את העולם המלא במפלות, אסונות ועוולות. ואילו אני ברוח מילות השיר של יונתן גפן "לא מבינה איך אפשר להיות עצובה כשאת הילדה הכי יפה בגן?" לא מבינה איך הם לא רואים שהיופי מנצח ושאת החור מכסה אריג שזור להפליא – מעשה שהוא רק תנועת היד על הנייר אבל משתווה בכובדו ובעוצמתו לתזוזת הצבאות הגדולים. הם מדברים על התוכן כאילו די היה בכתבה בעיתון לעורר את הררי הפרשנות האלה. יהודית ואני, בראשית שנות השמונים בתל אביב, נפגשנו ברמת האריג.

שנים אלה מתוארות כך בויקיפדיה: "...העירייה החליטה בראשית העשור לבצע פרויקט החייאה עירונית באזור לב העיר... במסגרת הפרויקט עודדה העירייה שיפוץ מבנים, והסבתם מחדש משרדים לדירות מגורים... בלט במיוחד פרויקט הפיכת רחוב שינקין מרחוב מסחרי מזדקן למרכז תרבות ארצי, שבו הצטרפה העירייה ליוזמת תושבי הרחוב... האוכלוסייה ששבה להתגורר בשכונות אלו הייתה בעיקר אוכלוסיית צעירים שהתגוררו בדירות שכורות, ותל אביב הפכה למוקד משיכה לרווקים צעירים מכל הארץ..." זאת לאחר שבשנות השבעים "...החלה עיריית תל אביב להדגיש את מעמדה של תל אביב כמרכז תרבותי. מדיניות זו באה לידי ביטוי בהרחבת אירועי התרבות ואירועי החוצות, ובהגדלה משמעותית בתמיכה במוסדות תרבות. בעשור זה גם נחנכו בניין מוזיאון תל אביב, בניין ספריית בית אריאלה החדש, הושלם שיפוץ תיאטרון הבימה, נפתח הסינמטק..."

יש לי אהבה מיוחדת לסיפורי צמיחה והתהוות וצמיחתנו כאמניות צעירות בתל אביב באה על רקע סיפור ההתחיות וההתהוות של מרכז העיר. העיר היתה הרקובית שהזינה אותנו. גדלנו ביחד איתה, הדופק שלנו הלם איתה והיא גם הלמה בנו, אבודות ונלהבות, נאבקות על פרנסה ואהבה, בתקופה של ראשונות נרגשת, אך גם קשה לבלי הכיל. אם לא יהיה זה יומרני מידי אומר שרגע מסוים של העיר נתן חותמו בעבודותינו, בבואה רגעית שלה נתפסה בהן ואף אנו, השתיים, נשאנו אותה קצת על גבינו והיינו טפח בבנייתה.

אני רוצה להביא כאן בהערת סוגריים שתי התייחסויות בשירה הישראלית למוסדות התרבות המוזכרים לעיל. לא מצד תוכנם אלא דווקא כאמבלמות ארכיטקטוניות, ציוני דרך במתאר העיר. האחת של דוד אבידן בשירו "בעיות אישיות"

"...וְאֵז בְּאֵנו הָעִירָה.
חֲבֻצֶלֶת אוֹתִי הִפְיָרָה.
וּבִבְקָר אוֹתִי הָעִירָה.
וּבְכִלְזֹאת אֶהְבֵּתִי אוֹתָהּ.
בָּא הָאוֹר הַסּוֹפִי וְסִלַּק פְּלִסְפִּי וְהוֹתִיר
רַק אֶת בֵּית-הַקּוֹלְנוֹעַ לְכֹן וְלוֹהֵט בְּשֶׁמֶשׁ.
וּמִי שֵׁישׁ לוֹ עֵדִין מֶה לְהִסְתִּיר
בֶּל יִרְאֶה בְּשֶׁמֶשׁ.
וּמִי שֵׁאוֹהֵב בֶּל יַעֲלֶה לְעִיר."

והאחרת של דליה הרץ בשירה "אימפריות":

"...מִתְחַתִּי פָרוּשׁ הָיָה הַמוֹזָאוֹן לְאֲמָנוֹת בְּשִׁלְל פְּלֶאִיו
צָבְעָיו וּפְרִשָׁיו, מִתְנַמְנֵם מְבִלִי שִׁינְפָּרַע.
פּוֹרֵשׁ אֶת כַּפָּיו הַמְעַצְבוֹת כְּלָפִי מַעֲלָה,
עַד כִּי נִרְאָה בְּמִהְפֵּהוּ,
כְּרֹאשׁ כְּבֵד וּמְדִיק, אֶהוּב וְסִמְיָהּ מִכָּע,
שֶׁל בֶּן-אָדָם אֶחָד."

העיר היא נושא שעבר גלגולים רבים בעבודתי, ובציור "מי מרוצה וחי?" היא מוזכרת בטקסט במפורש "...העיר קמה ונמחקה אל תוך העיר של הרגע הבא, אנשים יכלו לחיות בה לו היו עשויים מחומר מצדד...". אך אם איני טועה, במכלול העבודה של יהודית לוין רק בחמש עבודות, ששתיים מהן מופיעות בתערוכה, היא

נרתמת למעשה בניית העיר מדמויות ופיסות מקום המצטרפות יחדיו לכדי מרובע כמעט שלם, שדווקא חלקיו החסרים מרמזים למרחבים גדולים יותר. ארבע מהן "פייטה", "בדרך לאולימפוס", "חדוות חיים" ו"בית המרחץ" מתייחסות בדרך ישירה למדי לפעילויות ליליות בגן העצמאות לחוף ימה של תל אביב. לעומתן, החמישית "דמות שרועה ומתרחץ" שהיא אחת מן השתיים המוצגות בתערוכה, מצטטת מציורו הנפלא, המואר, של ז'ורז' סרה "מתרחצים, אסנייר 1887-1883" שבו מתוארת פיסת טבע בעיר על רקע מבנים תעשייתיים רחוקים. כמעט אפשר היה לקרוא לציור "תל אביב" שכן הגדה מתרוממת במדרון מתון לכדי 'תל', ויוצרת כך את אלכסון הדמות שנראה כשילוב של פרספקטיבה וטופוגרפיה ובעבודה של יהודית הוא זה שיוצר אשליית מה של עומק ומכניס אותנו, הצופים, לחלל הרופף של העבודה, והעונה - נראה שהיא תחילת עונת הרחצה, ימים ראשונים של 'אביב' עם שמש נגלית ונסתרת חליפות.

העיר בכל חמש העבודות היא תשבץ של נוכחויות ושל פערים. הפערים כאן, שלא כבעבודות אחרות העשויות דיקט ולייסטים, כואבים כחתכים, ומוחשים כמקומם החסר של אברים שנעקרו, אם משום נטייתן של עבודות אלו להיסגר לקראת מרובע ואם משום שהדימוי המרכזי בהן הוא גוף. העיר היא עיר פצועה, גם ברמה המטונימית של חומרי העבודה שהם כדלתות שנקרעו ממקומן וגם ברמה המטפורית. משה נינו במאמרו על עבודות אלו בחוברת קו 3 מציין שיש דמויות שהן על המצע ואחרות העשויות מחומר המצע, אך למעשה הדיקט כאן אף פעם אינו נייטרלי, גם כשהוא מעין מצע הוא נושא את זיכרון היותו חפץ בעבר דרך פגימותו. מעניין כאן היחס בין גוף לחפץ – משהו שעולה גם מן ההתייחסות המובלעת של הציור של סרה, והמפורשת של יהודית ב"דמות שרועה ומתרחץ" לציורו של פיירו דלה פרנצ'סקה "טבילת הצלוב" שם דמות שולית יחסית לארוע הטבילה המרכזי, אך אחת שעוררה עניין רב, היא של גבר ברגע הסרת בגדיו כשראשו מוסתר בבגד, הגוף הערום המוגדר מסתיים כחפץ אמורפי וכמו מאוחד עימו. יהודית מביאה רעיון זה למיצוי מלא בעבודות אלה: הדיקט הוא חומר, חפץ, זכר מקום, גוף ובשר, מוגדר ואמורפי. פצוע, אך דרך הפיכתו למצע עובר טבילה בצבעים וזוכה להחייאה. באופן מעניין העבודות נראות פחות כציור שלם שנקרע ויותר כבנייה והקמה. זאת משום שהן אינן נבלעות בתכנים, המודעות החדה לצורה ומבנה, מה שקראתי קודם "האריג", מצילה אותן מכך. האיחוד בין גוף לחפץ פותח את הגוף לצורניות ומאפשר לו להיות אבן בניין בהקמת העיר (הציור השלם). בראיון עם עפרה ריזנפלד יהודית מדברת על "מבוכה שנעשתה לחפץ" וכל זה מזכיר במידת מה את המוזיאון לאמנות ההופך ל"ראש פֶּבֶד וּמְדִיק, אָהוּב וּסְמִיךְ מִבְּעַ, שֶׁל בֶּן-אָדָם אֶחָד." בשירה של דליה הרץ.

העיר, גם מנוגדת לכפר אך גם כוללת אותו, כמו בציורו של סרה, שכן מה שמאפיין אותה הוא ריבוד של מצבי תודעה, היא פרישה במרחב של תחושות ומחשבות, של רעיונות ושברי חלום, של זמנים שונים ופיסות מקום. היא גם "...צבור תמונות שבורות, שם השמש מפה, / והעץ המת אינו מעניק עוד מחסה..." וגם "...חשמליות ועצים מאבקים..." ו"הכתבנית בביתה בשעת היתה, מפנה את ארחת הבקר, מבעירה/ אש באח, פותחת את קפסאות השמורים..." וגם "...עצפי חולים הלילה. בן, חולים. השאר אתי. / דבר אלי..." וגם "...עיר חסרת משווא, / תחת ערפלו החום של שחר חרף..." ו"העיר מעל להרים/ נבקעת ונוצרת מתחדש ומתפוצצת באויר הסגל/ מגדלים נופלים..."

שני הציורים שלי בתערוכה שייכים לקבוצה המאוחרת יותר בסדרה שנקראה "העבודות הסיניות" שהמוקדמות שבהן היו בנויות בקומות, פעמים רבות קומה של כפר, חקלאות, עבודה בשדות האורז, ומתחתיה קומת עיר עם קו מתאר של בנייני תעשייה (בדומה לציורו של סרה, כפי שאני מגלה עכשיו). הציור הראשון בסדרה זאת שרובו טקסט נעשה ממש על רקע המפגש עם יהודית ב-1980. הטקסט פותח כך: "אני שנולדתי סינית, מנופים עובדים רוחב כל העיר. שמח אתה מוצא: עבודה, חיים, פיסול נקי..." אני חושבת שאינני טועה כשאני מיחסת את הביטוי "פיסול נקי" לעבודותיה של יהודית לויין מאותה תקופה שאחת מהן "סוס 1" הוצבה לתקופת מה בביתי. גם בטקסט זה ישנה ביוגרפיה כפולה, כפרית ועירונית.

בהרצאה שנתתי לא מזמן על השפעות של אמנות מזרח אסיה בעבודתי התייחסתי למושג היפני "פורוסאטו" שפירושו המילולי הוא "כפר ישן" אבל משמעותו התרחבה ל"בית ההורים", "בית ההורים הישן", "הכפר", "אותו הכפר", "הכפר בו נולדתי". הוא מקביל במידה מסוימת ל'נוסטלגיה' שמקורה האטימולוגי הוא "געגועים הביתה." אני, ב-1980, מיקמתי את הפורוסאטו שלי בסין. באותה הרצאה אמרתי כך: "כשכתבתי את המשפט 'אני שנולדתי סינית' לא היה לו כל עומק או כל הקשר ממשי. הוא צמח כגחמה של רגע מתוך החלל המשרדי הרועש והמכוער של המרכזיה הבינלאומית שבה עבדתי בסוף שנות השבעים ושבו מן הסתם הרגשתי כאחת לא שייכת, 'סינית'. חוקרת אמריקאית מתארת את המושג כך: 'הפורוסאטו מצביע על מקום העומד בסתירה לרגע ההווה ולכן מגביר את תחושת חוסר הטעם וחוסר שביעות הרצון שההווה מעורר'. בספר שעניינו "פורוסאטו" כפי שהוא בא לידי ביטוי בספרות יפנית של ראשית המודרניזם, המפעל של אחד הסופרים מתואר כך: "הקים (או בנה, או העמיד) נוף שמפצה על נסיון החיים הסדוק (המפורק, השבור) של היומיום". ועוד: "הפורוסאטו עולה

מתוך נוכחות עיקשת של צורות שונות של טבע, זיכרונות ספרותיים ופרגמנטים של נסיון אישי". (מיותר לציין שמושג זה נטוע בניסיון חיי העיר, הוא מבט אידיאליסטי על חיי הכפר, מרחוק).

הכוח המניע של עבודתי לאורך השנים היה לבנות מקום שיכיל "צורות שונות של טבע, זיכרונות ספרותיים ופרגמנטים של ניסיון אישי". לזה אני קוראת עיר, לזה אני קוראת ציור. וברוח המעשייה הסינית הייתי רוצה לפתוח דלת באותה עיר שבציור ולהיכנס לגור בה. יהודית, לעומת זאת, שנים מועטות לאחר עשיית העבודות המתוארות, לקחה עצמה ושבה לבית ההורים הישן. אולי לקחה ברצינות את אזהרתו של אבידן "...וּמִי שְׂאוּהָב בְּלִי יַעֲלֶה לְעִיר". אמרתי שגרה בגג, ב-1974 נשכבה תחת מטוס, יש לה עבודה הנקראת "איקרוס ודדלוס", עבודה הנקראת "גנימד" ועבודה הנקראת "בשורה", שלושתן מלאות בכנפיים. מחמשת העבודות שהזכרתי לפחות באחת "בדרך לאולימפוס" (השם מדבר בעד עצמו) יש דמות מכונפת, אולי גם בעבודות מוקדמות יותר כמו "ארמון" ו"נסיכה בארמון" כבר יצאה חלקית משדה הכבידה. שמעתי מנעמי גבעון שכשבאה להעמיד את עבודותיה באה ישר מן השדה, בבגדי חקלאי. חקלאות היא נושא בעבודתי ואף כתבתי סיפור על מורה לחקלאות. אך יהודית שעושה חקלאות של ממש מציירת כבר שנים רבות דמויות שניתקו מן האדמה. היא התעופפה לה מהעיר.

ברגע הזה שקם לתחייה עבורי בתערוכה בפורום גבעון אני מבחינה במשהו שמחבר בינינו ומייחד אותנו משאר המשתתפים שאין לי עבורו שם טוב יותר מאשר "באמת ובתמים".

